

BÖLCSÉSZETTUDORI ÉRTEKEZÉSEK.

A bölcsészettudori szabályzat szerint a tudorjelölt értekezését nyomtatásban tartozik benyújtani a karhoz, hogy vele egyáltalában szóba álljanak. Eltekintve attól, hogy ez intézkedés a jelöltre tisztán pénzügyi terheket ró, a tudomány teljességgel ritkán nyer e szárnypróbálgatások kinyomatásával, mert egy valamirevaló irodalmi tanulmányhoz először kell gondolat vagy vezéreszme, másodsor széleskörű ismeret s harmadszor írói tehetség. Már pedig hányban található föl e dolgozatok között e képességeknek csak egyetlen kelléke is, — nem hogy mind a három meg volna. Ideje volna tehát, ha a bölcsészettudori szigorlati szabályzat e tekintetben alapos revisio alá vettetnék. A dolgozat bírálói úgy is meggyőződhetnek a jelölt képességeiről, ha dolgozatát kéziratban olvassák is, mint a hittudományi, jog- és államtudományi karnál szokás.

Az Irodalomtörténeti Közlemények t. szerkesztője egy csomó ilyen bölcsészettudori értekezést tett át hozzám azon kérelemmel, hogy azokról e folyóiratban véleményt mondjak s ha értékes akadna közöttük, arra az olvasó figyelmét felhívjam. E kötelességemnek teszek eleget tehát most, teljesen figyelmen kívül hagyva azon körülményt, melyik volt elfogadva tudori értekezés gyanánt s melyiket vetették vissza s követeltek helyette a jelölttől újabb pénzáldozattal járó újabb dolgozatot.

I.

Sebestyén Gyula: Adalékok a középkori énekmondók történetéhez című dolgozata három rövidebb tárczaczikket tartalmaz, melyek közül a középső, «*egy Árpádkori joculator*», e folyóiratban jelenvén meg, ezzel nem foglalkozunk. A legterjedelmesebb, *Imre király troubadour vendége*, 20 oldalra terjed s vezércikk gyanánt szolgál.

Ez értekezés Peire Vidalról, a provençal troubadourok legismertebb alakjáról szól Bartsch Károly és Diez Frigyes nyomán, tehát két német könyvből írta össze szerzőnk egész értekezését. Különösen Diez általánosan ismert «*Leben und Werke der Troubadours*» című műve van forrásul használva, néhol egész egyszerű, bár nem pontos fordításban.

Már e tény elég lenne azon következtetés kimondására, hogy itt nem tudományos munkával, hanem felületes tárczaczikkel van dolgunk, mely helyén van egy-egy sekély budapesti hirlapban, de tudományos irat gyanánt szóba sem jöhet.

Megerősít e nézetünkben azon körülmény is, hogy szerző értekezése 16-ik oldalán bevallja a provençal nyelvben való járatlanságát s Peire Vidalnak Imre királyunkról szóló költeményét prózában bizonyos dr. Herzl Mór úr által «tolmácsoltatja». Ez őszinteség szép és dicséretes, csakhogy ha valaki nem ért valamihez, akkor ne írjon arról. Különben is igen bajos Budapesten a provençal-költészetéről, erről a csodás világról írni, melyről a budapesti összes nyilvános könyvtárakban alig öt *német* könyv található, a forrásokból semmi s az egész, bizvást mondhatjuk, a forradalom előtti magyar nemzeti irodalommal felérő terjedelmű irodalomból szintén jóformán semmi sem kapható. Bartsch két művén, Diez egy művén, Mahn provençal nyelvtanán és egy szótáron kívül semmi sincs közkönyvtárainkban, még oly általánosan ismert és sehol nem nélkülözhető művek sem, mint Raynouard és Millot művei, pedig ezek e század elejéről valók s megjelenésük óta egy egész irodalom keletkezett oly jeles művekből, minők: Azaïs Dictionnaire-je, Gachet Glossaire-je, de Closset Histoire-ja, Guessard Grammaire-je stb. stb.

Milyen szerzőnk tudományos (!) módszere dolgozásában, láthatjuk Diez könyve egyik bekezdésének összehasonlításából az ő egyik bekezdésével. Mindketten a költemény gondolat-egységével foglalkoznak a következőkép:

«Wir sind darüber einverstanden (írja Diez 1829-iki első kiadásának előszavában, melyet a szerzőnk által használt Bartsch-féle második kiadás is közöl), dass ein Gedicht eine Idee ausdrücken, dass alle seine Theile auf die Darstellung derselben hinwirken sollen, wodurch denn ein harmonisches Ganzes entsteht: dies ist ein in dem Wesen der Poesie begründetes, weder von Zeit, noch Ort abhängiges Gesetz, und *diess haben auch die Troubadours*, sofern wir das von dem Gegenstand abirrende Geleit als eine Sache der Mode entschuldigen, *gewöhnlich beobachtet oder vielmehr unbewusst angewandt: viele ihrer Lieder zeigen eine künstlerische Abrundung, die gar nicht lobenswerther sein kann.* Allein sie haben *auch* Lieder gedichtet, worin diese Einheit der Idee durch Beimischung des rein Zufälligen verletzt oder betrübt wird, eine Verirrung, die da, wo der Dichter ohne innere Nothwendigkeit plötzlich einen fremdartigen Gegenstand ergreift, recht in die Augen fällt. So ist es ein handgreiflicher Verstoss gegen die Regeln der Composition, wenn *Peire Vidal* in *einer Canzone* seine verliebten Betrachtungen ohne sichtbaren Anlass unterbricht, um die spanischen Könige zum Kriege gegen die Mauren aufzufordern und dann seinen eigentlichen Gegenstand wieder aufnimmt. Es giebt aber auch Lieder, worin die Einheit der Idee gänzlich aufgehoben erscheint.

Derselbe Peire Vidal trägt kein Bedenken ein politisches Thema mit der naiven Erklärung: «jetzt will ich zu meiner Freundin übergehen», — ganz und gar abzubrechen; besser hätte er zwei Gedichte aus einem gemacht. Allein man hatte von dem Kunstwidrigen solcher Compositionen so wenig Ahnung, dass man sie sogar unter dem Namen *Sirventes-Canzone* als eine eigene Gattung behandelte.»

Sebestyén Gyula úr pedig e hosszú magyarázatot a következőleg adja vissza: «Midőn a provençal költészet tudós bűvárai a *troubadouros* azon nagy hibájával foglalkoznak, hogy a költői művek legelső és legáltalánosabb törvényét, az egységet, gyakran megvetik, szóba hoznak egy külön, de semmi létjoggal sem bíró műfajt, melyet *sirventes-cansonnak* neveznek. Mint neve is mutatja, itt az általános politikai és társadalmi kérdésekkel foglalkozó *sirventes** és az egyéni érzéseket tárgyaló *canson* van összezavarva. Példákat *rendesen* Peire Vidaltól kölcsönöznek, ki a költői összevisszaságoknak nemcsak élményeiben, de az énekszerzésben is mestere volt. A leglágább szerelmi ömlengésből *gyakran* áttér a mórok üldöztetésére, vagy megfordítva, a leghesebb politizálásba belevegyíti az imádott hölgy felmagasztalását.»

Az összehasonlításból láthatólag Sebestyén Gyula úr kivonata nem a legszerencsésebb. Bekezdése elején szerzőnk úgy akarja magát bemutatni, mint ki a provençal költészetnek több «tudós bűvárával» is ismerős, holott Diez azokat (illetőleg azt az egyet, kit itt meg nem nevez, de kinek kilétéről Sebestyén úr fogalommal sem bír), kik *sirventes-canzone* névvel ruháznak fel ily nem egységes eszméjű költeményeket, nem tartja tudósoknak. Csak Diez az, ki e bekezdésben kétszer hivatkozik Peire Vidalra, tehát nem azok a «tudós bűvárok» *rendesen*. Nem is «*gyakran*» tér át Vidal a szerelmi ömlengésből a mórok üldöztetésére, hanem csak *egyetlen* canzonejában; — a mi pedig Sebestyén úr kivonatolásának fő-szerencsétlensége, Diez azt állítja, hogy az eszme egységét illetőleg e törvényt a *troubadouros* «közönségesen szem előtt tartották vagyis inkább önkéntelenül alkalmazták: sok daluk oly művészi kerekdedséget mutat, melynél jelesebb

* Hogy Sebestyén úr a «*sirventes*» tárgyául «általános politikai és társadalmi kérdéseket» emleget, az csak azt bizonyítja, hogy a középkori lyrai költészet műfajait nem ismeri. A «*sirventes*» vagy «*serventes*» nem volt más, mint a német «*Spruch*», azaz: nem zenére írt költemény, melyet tehát elmondottak és nem elénekelték. Így «*sirventes*»-nek nevezi Bertran de Paris azon költeményét, melyben a *jongleur*-mesterség abc-jét adja, pedig e tárgy aligha mondható «általános politikai vagy társadalmi kérdés»-nek.

«Guordo, ieus fas un bo *sirventes* l'an,
E si pogues, fera vos bon e bel . . . . .»

(Lásd alantabb e költemény tartalmát.)

már nem is lehet». Sebestyén úr, az eredeti forrásokhoz nem nyúlhatván, Diez előszavát pedig felületesen olvasván át, ép az ellenkezőt állítja Diez nyomán, hogy t. i. «a troubadourok általános nagy hibája, hogy az egységet gyakran megvetik». Ez azonban nem Sebestyén úr önálló nézete, eltérőleg Diezétől, hanem egyszerűen felületesség.

Ugyan e hibára vall a «canzone» szónak «canson»-ra keresztelése Sebestyén úrnál. Sebestyén úr a «tenzone»-t «tencone»-nak írja, következőleg a canzonét is «kancone»-nak kellett volna írnia, vagy pedig modernebbül «sanson»-nak, de semmi körülmény közt sem «canson»-nak és «tencone»-nak, melyek se magyarul, se németül nincsenek, de provençal helyesírással sem, mert ha az értekezése 15. lapján emlegetett codexekből csak egyet is látott volna, vagy Mahn nyelvtanát megnézi, tudhatja, hogy a provençal kéziratokban a «s» betű is inkább «tz»-nek van írva, mint megfordítva. Így ír Peire Cardinal «verses» helyett «versetz»-et, «apres» szóra rím gyanánt, az a névtelen, ki Robert sicíliai király halálát énekli meg, «cris» helyett «critz»-et, továbbá «vezer»-t, «deziret»-et, «Proentzal»-t és «Proenzal»-t, «agutz»-ot, «palaitz»-ot, hogy Peire del Puei tenzone-jának rímeit ne is említsük, melyek csupa «tz»-vel végződnek, mint «respondatz», «onratz», «sobratz», «pujatz», «encombratz», «raçonatz», «encolpatz» stb. stb.

A kis füzet alig érdemli meg, hogy kimutassuk azon mesterfogásokat, mint igyekszik szerzőnk fő-forrásából, Diezből, úgy írni össze a Peire Vidalra vonatkozó dolgokat, hogy dolgozata eredetinek lássék. Az elejét a végére, közepére, végét elejére, közepét végére rakja, itt-ott elhagy, de újat sehol sem mond. Hasznosabb lett volna mindenesetre egyszerűen lefordítani Diez cikkét Peire Vidalról, legalább egy logikus, rendszeres tanulmányval gazdagabb lenne idegenből fordított irodalmunk.

Sebestyén kis füzetének harmadik cikke e címet viseli: «Anjoukori nyomok a nagymihályi Kaplyonok mulattatóiról» s a Sztáray grófi család egyik okmányából kimutatja, hogy 1337-ben Tamás nevű histrio főúri ajándék útján nyert egy Egyed nevű soltészszal együtt földbirtokot. E kis adatot szerzőnk a budai zsinat untilig ismert határozata, a «histrio» szó magyarázata, s az igricek kilétének fejtegetésével kilencz lapra fújja föl.

Mily önkényesek következtetései, látjuk a budai zsinat határozatának magyarázásából, melynek három szavából: «mimis, histrionibus et jocularibus» a komédiásoknak három osztályára következtet.

Ha szerzőnk valóban foglalkozott volna a troubadour-

költészettel, ismerné Bertran de Paris de Rovergue, Guiraut de Calanson és Guiraut de Cabreira sirventes-eit, melyekben e dalnokok elmondják, miféle mesterségekhez kell egy jongleurnek értenie. S miután Sebestyén úr maga is azt vallja, hogy Tamás histrio idegen volt, hogy a magyar fajból komédiás nem került ki, s hogy a budai zsinat határozatai olasz mimusok ellen hozattak, bizonyára ugyanazon szabályok állhattak a Magyarországon bohóczkodókra, mint az otthoni jongleurökre.

Az említett három sirventes közül különösen Calansoné sorolja elő egész részletesen a jocular teendőit. A hangszerek, miken egy jongleurnek játszania kellett, a következők voltak: két-verőjű dob, taboret, cithera, mandolin, monocord (tehát egyhúrú hegedű), a rota vagyis a tizenhét húrú lant (kelta hangszer, melylyel a közép-felnémet költészetben is gyakorta találkozunk), hárfa, hegedű, a tízhúrú psalterium, duda, lant és a csörgős dob.* Ezek közül kilencz hangszert okvetlenül

* Itt adjuk az eredeti provençal szöveget Calanson sirventes-éből, talán dr. Herzl úr ezt is «tolmácsolandja» Sebestyén úr számára:

Sapchas trobar,
E ben tombar
E ben parlar e jocs partir;
Taborejar,
E taulejar
E far sinphonia brogir,
E paucs pomels
Ab dos coltels
Sapchas girar e retenir,

E citolar
E mandolar
E per quatre sercles salhir;
Manicorda
Ab una corda
E cidra c'om vol ben auzir;
Sonetz nota
Fai la rota
Ab deszest cordas guarnir.

Sapchas arpar
E ben temprar
La guiga els sons esclarzir.
Joglar leri
Del salteri
Faras detz cordas estampir;
Et estivas
Ab votz pivas
E la lira fai retentir . . . . .

A költemény többi része a rege-anyag elsorolásával foglalkozik, melyet húros hangszer-kíséret mellett kellett a jongleurnek előadni tudni.

Pueis aprendras
De Peleas
Com el fetz Troja destruir,
E de Argus
De Dardanus
Le premier le feron bastir;
D'Eufrazion
E de Jazon
Con annet lo vell bon querir . . . etc. etc.

kellett kezelnie,* de ezenkívül még egyéb, lényegesebb mestersége is volt, ú. m. tánczolni és bűvészkednie kellett, különösen apró golyókat s késeket a levegőbe dobálni, elkapkodni kellett tudnia (maig is megmaradt mesterség), a madarak énekét kellett utánoznia, bábukat tánczoltatnia, karikákon és táblákon átugrálnia, alakoskodásához piros jelmezzel kellett birnia, melybe egészen beburkolózhatott, hasonlag oly jelmezzel is, melylyel ördögöt vagy kísértetet ábrázolhatott, lábán botot egyensúlyozni s köteltánczossághoz értenie kellett. Kérdem most már, ha a jongleurnek (joculator) ezekhez mind kellett értenie, mi maradt meg a histrio és a mimus, mint külön osztály foglalatossága gyanánt? Vajon nem kell-e inkább azt feltételeznünk, hogy a komédiásoknak, dalnokoknak egyetlen fajtája létezett, de a budai zsinat e fajtát mindhárom ismert nevén elsorolta, hogy valamikép e becstelen foglalkozású egyének más-más elnevezés alatt ki ne bujhassanak a végzés alúl.

E három sirventes egyúttal kulcsát is adja annak a csodálatos ténynek, hogy egy magyar főúr egy idegen histriónak földet adományoz, valószínűleg mulattatói szolgálataiért. Sebestyén úr Tamás histrióban olyan egyént lát, «ki táncz és zene mellett tréfás dalokat gajdolt, vagy prózai, sőt legtöbbször pórias bohózatokat adott elő». E szolgálataiért nyerte volna tehát az említett darab földet s az a főúr, ki egy bohócot így jutalmazott, meglehetősen könnyűvérű úri ember lett volna, legalább Sebestyén úr is ilyennek jellemzi, midőn azt mondja, hogy ezen «hatalmas kegyuraknál, kik hangszerjátsszó igriczeket tartottak, a *pajkos* histrio is földet kapott szolgálata fejében».

Bertran de Paris, Guiraut de Cabreira és Guiraut de Calanson sirventesei elsorolják részletesen még azon mondananyagot is, melyekről minden valamire való jongleurnek dalt kellett tudnia, s ha e roppant anyagot csak futólag soroljuk is el a három költemény nyomán, láthatja az olvasó, hogy itt nem «tréfás dalok gajdolásáról» vagy pórias bohózatokról van szó, hanem az ó- és középkor egész rege-anyagának ismeretéről, melyek egész tömeg komoly tudást is tételeztek föl. A ma már ismeretlen anyag mellőzésével adjuk a három költeményben elsorolt rege-anyag egy részét; tudnia kellett Artus király udvara és lovagköre regéit, Mózes történetét az ó-testamentomból, Tydeus, Tristan, Marke király, Absolon,

* Hogy ez Németországban is így volt, bizonyítja Wolkenstein Oswald XV. századbeli hegedős dala, ki magáról írja:

«Auch kund ich fiden, trumen, pauken, pfeifen . . . . . etc.»

Tehát Magyarországon sem lehetett máskép.

Palamedes, Merlin, Acteon, Achilles, Hektor, Cæsar, Sennaherib, Nabugodonozor, Róma, Konstantinápoly és Rhodus történeteit, a roncsvallesi csata és Ganelun árulásának regéjét, a Haimonfiak történetét, továbbá Trója lerombolásáról, Jasonról, Dædalusról és fiáról, Salamon királyról, Náthán prófétáról, Páris választásáról, Ulyssesről, Pyrrhusról, Pallasról, Aeneasról, Ascaniusról és Turnusról, Romulusról és Remusról, a Maccabeusokról, Brutus «királyról», Vivianáról, Didórol, Lancelotról, Nimródról, Virgiliusról, Nisus és Euryalusról, Brutus és Cassiusról, Dagonról, Catoról és ezer más históriáról kellett regét tudnia, szóval költőnek és historikusnak kellett lennie s van abban valami, hogy ép e históriákról nyerte a dalmok «histrio» nevét, nem pedig a mellesleg űzött s az alsóbb osztályok mulattatására szánt bohóczkodásairól. A história-mondónak, tehát a költőnek és dalmoknak adott föld csak fényt vet az adományozó művészi és költői lelkületére, ellenben a «pórias bohózatok» ilyenén jutalmazója méltán érhetné még a késő utókor megrovását is. Hogy a dal- és zenekedvelő büszke magyar főurak aligha találták kedvüket idegen bohóczok aljas trágárkodásaiban, azt tán oly komoly és szigorú erkölcsű nemzetről, minő a magyar az Árpádok korában volt, felesleges bizonyítgatnunk. Az erkölcstelenség idegen találmány volt, idegenek importálták Magyarországra s csak jóval később lett a magyaroknál is kapós.

Ime ezt mondják nekünk a provençal troubadourok költeményei s az az egy adat, melyet Sebestyén úr a Nagy Gyula szerkesztésében megjelent Sztáray-féle okmánytárból kihalászott. Érdemes volna a provençal költészettel bővebben foglalkoznia a magyar irodalomtörténészeknek, de behatólag és hozzáértően s nem egy-egy német könyv nyomán, mert ebben igazán nincsen köszönet.

II.

Kacziány Géza: Ősköltészetünk az összehasonlító irodalomtörténet alapján című 46 lap terjedelmű dolgozata két tanulmányt foglal magában, melyek közül *A magyar versalakok Erdősiig* című, e folyóirat első számában, jelenvén meg, beható ismertetését mellőzzük. A másik *Ősköltészetünk elemei* cím alatt a régi magyar vers-alakokról szóló tanulmány kiegészítője, a mennyiben a külformáról szóló mellett a gyanítható beltartalomról szól. Mindkét tanulmány közös jellemvonása a tisztán a forrásokon alapuló kutatás, mellőzve a közvetítő ismertetőkből való olcsó átvételt, a teljes önállóság,

mely szerzőt oly valódi matadoroktól is különböző álláspontok elfoglalására bírja, minők a magyar verselésre és ösköltészetre vonatkozólag Arany János és Szilády Áron, rendkívül széles ismeretkör jóformán minden európai nemzet költészetében s magvas gondolatok, melyeket ha részünkről nem is írunk mindenben alá, eredetiségüket — mely néha szertelenségbe csap át — nem vitathatjuk el. Alig öt-hat helyen találunk nála hivatkozást a használt művekre, itt is inkább csak azért, hogy az olvasó a rövidség kedvéért csak jelzett nyomon tovább haladhasson, de *sehol sem ömígazoládsul*, mi a harmad-negyed kézből dolgozót az ősforrásból élő írótól megszokta különböztetni. A ki azonban a mélységeket ismeri, melyekbe szerző e kis dolgozatával behatol, méltán adózik elismerésével szerzőnknek, ki különösen a magyar versalakok megítélésére dolgozatával teljesen új irányt mutat.

Dolgozatának azonban lényeges hiányai vannak, melyek közül első helyre a középkori magyar művelődéstörténelemben való csekély jártasságát teszszük, továbbá a műtörténelemnek (19. l.), valamint a renaissance történetének bántóan felületes ismeretét. Az első annyiban menthető, hogy a magyar művelődéstörténelem mint tudomány eddig egyáltalában nem létezett, miután a magyar historikusok történelmünk ez oldalát eddigelé lehetőleg mellőzték, a második hiányon azonban könnyen segíthetett volna szerzőnk, ha az olasz művészet történetét behatólag s valamivel jobb könyvből tanulmányozza, mint Symonds munkája, melynek nyomait látjuk dolgozatában. Az irodalmi renaissance történetének tanulmányozásában Petrarcat, a latin philologia atyját, teljesen mellőzi s csak mint sonett-író említi s így figyelmét kikerüli azon körülmény, hogy midőn Konstantinápoly elfoglalásával a tudósok nyugatra viszik a hellen világ szellem-kincseit, már ott Petrarca által elkészítve találják a talajt Cicero, Ovidius, Sallustius és más klasszikusok kritikai ismertetésével, holott még Dante csak a középkori scholasticismus által bámult Virgiliust isteníté. E részben nem ajánlhatjuk eléggé Giosuè Carducci jeles művét az olasz nemzeti irodalom fejlődéséről, melynek olvasása szerzőt bizonyára az irodalmi renaissance új felfogására fogja vezetni. Hasonlag a provençal irodalom behatóbb ismeretét is elvárnók szerzőtől, ki pedig művében többször hivatkozik a troubadourokra s a francia ösköltészetet még sem tölük, hanem az 1155-ben megírt «Roman de Brut»-tól számítja.

Az aprólékos megjegyzések folytatása helyett szívesebben adjuk Kacziány dolgozatának eszmemenetét. Kiindulási pontja s mintegy bizonyítandó tétele az, hogy a magyar irodalomtörténet homályos pontjainak felderítésében «*csakis az össze-*

hasonlító irodalomtörténet adhat világosságot a homályosnak, biztosságot a tapogatózóknak. Érdekes czélzást látunk mindjárt a bevezetésben a magyar Toldi-alaknak Wolfram von Eschenbach Rennewart-jához való hasonlóságára, mely körülményre tudtunkkal Kacziány mutat rá először, miután a Toldi-alak fővonásaiért Toldy, Greguss, Heinrich és mások a világirodalom és hitrege más-más alakjait vonták combinatióba. Kacziány azonban nem áll meg mereven a két alak némi hasonlóságánál, hanem egyéb egykorú forrásból keresi ki az egyes jellemző vonásokat, így a X. századbéli «Chronicon novalése»-ből s a közép-felnémet «Nagy Rózsáskert» Ilzanjából, jelezve ezzel, hogy egy ily népi jellem alakulása egyes nemzeteknél többféle forrás összeömléséből származik.

A magyar ösköltészet egykori anyagának gyanítható restaurálásában Taine módszerét követi szerzőnk s a nemzet jelleméből próbálja meg költészetét jellemezni. A magyar népköltészetet a legegészségesebb költészetnek nevezi, melyben sehol se szerepel torz, s a hol van, csakis komikus alak gyanánt fordul elő. Nincsenek e költészetben rejtélyes hatalmak, csodás szörnyek s korcs alkatrészekből összeállított lények, melyektől más nép költészete hemzseg.

Népköltészetünk másik jellemző vonásául az érzékiséget veszi föl: a lelki nemességet a külső szépség, a gonoszságot a rúttság jellemzi. Harmadik jellemvonás a ló szeretete, melyet szerző népünk természetrajzi (?) tulajdonságának tart. Itt egyébként azt a bajosan megállható föltevést is olvassuk, hogy Argirus és Tündér Ilona nem más, mint Paris és Helena története, az arany alma Eris almája s az egész, róluk szóló rege a magyar nemzet honkeresésének allegóriája. Miután ezt se bizonyítani, se positive megdönteni nem lehet, e kérdést nem feszegetjük.

Szerző ezután a krónikákból megpróbálja teljesen összeállítani azon rege-anyagot, melyre már Arany rámutatott «Naiv eposzunkról» című értekezésében, de a kétségkívül létezett epikai költészetünk teljes elveszésére nézve Aranytól teljesen eltérő nézetet vall. Míg Arany ugyanis e körülményt, a korán fölébredett kritikai szellemnek tulajdonítja, addig Kacziány a keresztyén papok munkáját látja e rombolásban, kik a pogány emlékek megsemmisítésével magát a pogányságot vélik megsemmisíthetni. E nézetét nemcsak a magyar történeti és törvényhozási adatokra, de a Német- és Olaszországban történt analog esetekre is alapítja, hol Nagy Károly és Jámbor Lajos s emitt a pápák uralma alatt ugyanaz történt. Mily gyűlöletben részesültek a magyar királyok által hallatlan kedvezményekben részesített papok, ezt szerzőnk a gyakori pogány lázadásokkal mutatja meg s hogy a papok, deákok és

ilyféle írástudók e gyűlöletre rászolgáltak, azt a középkori okmányhamisítások története — melyre szerző több példát idéz — bőven bizonyítja.

Ez elem volt tehát az, mely az ősmagyar költészetet megsemmisítette, úgyannyira, hogy írott emlék (legalább latin betűkkel följegyzett) teljességgel nem maradt. Pedig hogy gazdag lyrai költészetünk volt, azt szerző nemcsak a fennmaradt történeti adatokból, de azon közkedveltségéből is következteti, melynek az Árpád-házi királyok a külföldi dalnokok előtt örvendettek, továbbá a magyar dalnokok kimutatható nagy számából s Ambros zenetörténész azon adatából, mely szerint a hegedűt a magyaroktól vette át a többi európai nép.

Szerző nem hiszi, hogy e gazdag költészet teljesen elveszett volna s a maradványokat föltalálhatónak hiszi, ha az ő hún-scytha írás egyéb emlékei is ismertekké lesznek, mint a mit eddig sikerült fölfedezni, ép úgy, mint a hogy a régi népballadák, egy Molnár Anna, Kőműves Kelemenné stb. évszázadokig föntartották magukat a nép ajkán.

III.

Schneider József, rozsnyói kath. főgymnasiumi tanár: *Lessing mint mesélő* című bölcsészettudori értekezésének második bekezdése így hangzik:

«Kiről, ha csak azt mondanók, hogy a német irodalom legkitünőbb tudósa, még sokat hallgatnánk el, miután a szép-irodalmi próza megteremtésével ő egyszersmind az irodalom «legnémetebb» írója s elseje, ki kizárólag tolla után élt.»

E bekezdés az írói tehetségnek oly megdőbbentő hiányát árulja el, mely igen kívánatosná teszi jelen cikkem bevezetésének azon óhaját, vajha sohse látnának nyomdafestéket az ily tudori szárnypróbálgatások.

Lehet-e szerencsétlenebbül megindítani egy egész bekezdést, mint visszamutató névmással, lehet-e laposabban jellemezni Lessinget, mint azzal, hogy a «német irodalom legkitünőbb tudósa» s elmondhatjuk-e a wolfenbütteli levéltárnokról, hogy «kizárólag tolla után élt»?

Ép ily semmitmondó azonban az első bekezdés is, mely az untig elcsépeelt Macaulay-féle kezdetek nyomán így szólal meg:

«Értekezésem a XVIII. század azon kiváló költőjéről szól, ki a tudomány minden (?) ágában, nevezetesen az aesthetika, philosophia, a philologia s theologia terén fáradhatlan kitartással működött, ki rendkívüli észtehetsége által oly ér-

demkoszorút vívott ki magának, mint kevesen pályatársai közül, ki már ifjú korában bámulatos ismeretkőrré tett szert s azontúl is kitartó munkásságot fejtett ki, — e kiváló férfiről, a német irodalom egyik legkitünőbb tudósáról: Lessingről.»

Eltételezve e rendkívül banalis phrasisoktól, e bekezdésben egy betű sincs, mely ne illenék rá sokkal inkább Herderre, pedig tán volt valami különbség Lessing és Herder között.

Önképzőkori dolgozatban megbocsátható, de tudori értekezésben mégis túl naiv dolog Lessing életrajzát előadni, pedig szerzőnk a kevésbé sikerült általános jellemzés után a III. fejezetben komoly képpel mondja el, hogy «Lessing Gotthold Ephraim született 1729 január 22-én Kamenzen, Szászországban. Tizenkét testvére között (10 fiú és 2 leány) ő volt a másodszülött. Elemi iskoláit . . . » stb. Az istenért! hisz annyit csak talán föl lehet tételni egy doctorandusról, hogy a mit egy érettségire menő ifjúnak Lessingről okvetlenül kell tudnia, ő is tudja. Az ily értekezés napnál világosabban mutatja, hogy írója, ki «doctissimus ac ornatissimus» akarna lenni, semminemű tudományos módszerrel nem bír.

De nem bír a magyar nyelv elemi ismeretével sem. Példákat ez állításra százával idézhetnénk. Így:

«A mese-anyagot kétféleképp értékesítették. Egyesek *epikai átdolgozást nyújtottak a rövid rímárakban írott termékeknek*, mások ismét *lyrait az egy versszakos meséiknek*. Az elsők ennél fogva *nagyterjedelmű tanulságot érzéktettek meg . . .*» (6. lap.)

«Az első (Zirklere) egy jeles tanítóköltő, kinek «*der welsche Gast*» című munkája *tartalmaz két mesét*. Az egyik az oroszlán és rókáról szól, a másik a «*Baldewin*»-ről. Nevezetesebb nála Stricker, kinek meséi «*die Welt*» című gyűjteményében jelentek meg. Önállóságról nem igen tanúskodnak. (Kik? a mesék, vagy az írók?) Máshonnan kölcsönzi a mesét (ki?) s vele a tanulságot is s azokat kedve szerint hol rövidre szabja, hol pedig hosszúra nyújtja, vagy csupán *mesét* kölcsönöz, a tanulságot *már ő vonja le belőlük . . .*» stb.

«A középkor legkiválóbb meseköltője Boner Ulrik, egy XIV. századbeli berni Domonkosrendi szerzetes, ki Edelstein címen bocsátotta közre 1330-ban *egyszerű s nem mesterkelt meséit*.» (7. lap.)

«A XVI. századbeli bibliát lapozgató közönség is élénk érdeklődéssel viseltetik a mese iránt, *vélvén benne fölfedezni hasonlóságot Krisztus példabeszédeihez*.

«Ezeknél (Alberusnál és Waldisnál) és Rollenhagen György meséinél nagy változást észlelhetünk. A tudományos

elem lesz ezentúl a túlnyomó. Jelentéktelen *számban* ugyan Waldisnál (az *elem!*), de annál inkább Alberusnál s legnagyobb számban Rollenhagennél. S valamint Waldisnál erkölcsös s csak némileg politikai jellegűek (mik?), addig Alberusnál ez utóbbi elem annyira ver gyökeret, hogy erkölcsös ellegük mindinkább elvész, míg végre Rollenhagennél csak magát a politikai színezetet találjuk.» (8. lap.)

«Gleim meséinek *tanulsága* nem igen sikerült, kétértelműséget *árulnak* el.» (12. lap.)

A 15. lapon Lessingről azt írja, hogy Christ «*aesopféle* meséi» «a lelkében már előbb támadt *képeket* . . . még inkább *megérlelték* és fejlesztették». Richardson meséi «öt mese-elméletének megírásához leginkább *ösztönözték* s egyúttal arra birták, hogy *versebe írt* kezdő meséit a *prózához* vezesse vissza».

A 16. lapon Lessing «véget vetett a *meséinél tapasztalt felcziczomázott külsőnek*, egyeseket megrövidített, másokat elvetett».

De elég is, bár minden lapon találunk hibás mondat-szerkezeteket, egyes számú alanyokat többes számú állítmányokkal, illogicus gondolatmenetet, képtelen képeket. Ezek számát csak a sajtóhibáké múlja felül, mint «Macauly», «noi admirari» (nil admirari), «corumque» (eorumque helyett) «Bodner», «Danzig» (Danzel helyett), «Joung» (Young h.) stb. stb., minek szintén nincs helye egy főgymnasiumi tanár dolgozatában.

Eredetisége ez értekezésnek a fennebb közölt mondatokon és sajtóhibákon kívül nincs, — de tudományos értéke sincs.

IV.

Rupp Kornél «*Ovidius és Gyöngyösi*» című 50 lapra terjedő irodalmi tanulmánya érdemes, derék munka. A murányi Venus lelkes tisztelőjét, a Wesselényi család belső komornyikját és házi bútorát tünteti föl *forrása* mellett ülve, Ovidius verseiből meritvén saját Zrínyi-verseihez, ihleten kívül szavakat, sorokat s gondolatmenetet.

Szerző mindkét költőt alaposan ösméri s így nem kerüli el Gyöngyösinek egyetlen oly sora sem figyelmét, melyben Ovidius közvetlen hatása mutatkozik. Gyöngyösi megismerésére és megítélésére tehát Rupp egészen új szempontot állít föl s e részben irodalomtörténetünknek Gyöngyösire vonatkozólag új lökést ad.

Arany János ösmert írói arcképeiben szeretettel rajzolta meg Gyöngyösi irodalmi portraitját, a nélkül, hogy Ovidius

oly feltűnő hatását felismerte volna. Szerinte Gyöngyösi költői módszere az volt, hogy «egy-egy képet vagy gondolatot, mely elbeszélése folyamán *esetleg* előbukkan, megragad és mintha iskolában feladott thema volna, ír róla bőven, amennyit tud; . . . . ilyenkor többnyire *kitesz magáért*, belehevül a magának feladott themába, s nem tágit, míg ki nem fárasztja magát is, az olvasót is. Epószait ily themák csoportjára lehetne elosztani. Például a Murányban mindjárt elől 1. Kívánatlik a *hír* leírása, 2. Szózat, a *pártoskodás* ellen. 3. A *szerelem* leírása példákkal, 4. Irassék le *Cupido* lakása» stb.

Arany szerint tehát Gyöngyösi írt a mint isten neki írni adta, csupán saját bőbeszédű műzsájára hallgatván. Mi másképp látjuk Rupp megvilágításában a becsületes deákos táblabíró, kezében Ovidiusával, melyet a mely helyen egyik-másik napon kinyit, a szerint idomul a «themák csoportja». Így lesz az 1. számú thema Ovidius Metam. XII. könyve 39—58. sorainak csaknem szórúl-szóra való fordítása, miről bárki is meggyőződhetik, ha a Rupp által egymás mellé állított két szöveget összehasonlítja, Wesselényi és Széchy Mária egész levelezése Ovid heroidáinak részben utánzása, részben fordítása, a Gyöngyösi-féle szerelmi példák legtöbb esetben szószerinti fordításai az Ovidius Amorum libri-jében előforduló példák, sőt Gyöngyösi *Csalárd Cupidója* III. éneke a Metamorphosis VI. könyve egy részének csaknem egyszerű fordítása.

Így beláthatunk költőnk szellemi műhelyébe és alkotásai rúgójáról minden dolgozatánál számot adhatunk, Rupp lelkiismeretes összehasonlításai folytán. Azonban ez összehasonlítás sikere Ruppot egy erőszakolt összehasonlításra is ragadja, a midőn Ovidius és Gyöngyösi sorsának hasonlóságát vitatja s a következetesség kedvéért amannak tomii száműzetését emennek balogvári kapitányságával veti egybe és jó Gyöngyösinkre ráfogja, hogy ép úgy kesereg ott, mint a Tristium libri költője, s ép úgy csak a költészet ad Gyöngyösinek vigaszt, mint Ovidiusnak fájdalma ékes gyöngyei. «É pontban találkozik Gyöngyösi élete Ovidiuséval legjobban» — kiált fel szerzőnk e száműzetésről szólóban a 3. lapon. Valóban csak is ebben találkozik, de e találkozás bátran vehető nem-találkozásnak. De hiszen nincs is arra szükség, hogy a két költő élete is analog legyen az irodalmi hatás kimutatására. Ugy-e bár Arany János és Lord Byron között absolut lehetetlen sors-közösséget kimutatni s Byron költészete mégis mennyire befolyásolta Aranyt, «Katalin»-ja írása közben. Hagyjuk tehát a hajuknál odarángatott, erőszakolt «találkozásokat», maradjunk meg a gondolatok találkozásánál.

Újabb dolgozat Gyöngyösiről 1889-ben jelent meg a

«Phil. Közl.» XIII. kötetében s aztán különnyomatban is. Szerzője, *Fülep Imre*, csak általánosságban említi Vergilius és Ovidius hatását Gyöngyösire. («Ösmerte Vergilt és Ovidot, s a mi bennök megragadta figyelmét, felhasználta munkáiban, műfaji érzék és ismeret nélkül». 23. lap. s alább: «A leírásban Ovidius volt példányképe s igen sokszor átcsap a költői festés határán, mintha illustratio alá akarna írni. Ovidiusra vall többek közt Cupido háza tájának, az öröm és szomorúság hajlékának leírása, a Gyász, Kétségbeesés, Harag, Nyughatatlanság megsemmélyesített alakjaival. Gyöngyösínél is van arany és vas idő; a jegykendőt és gyűrűt mythologiai képekkel szintén Ovidius modorában festi le». 35. lap.)

E helyeket leszámítva, *Fülep* azon véleményben van, hogy Gyöngyösi «csakugyan Tinódy nyomdokait szándékozott követni,» s őt «a krónikások hagyományos önérzete vezérli írásában, hogy igazat ír», — mi csak azt bizonyítja, hogy *Fülep* félreismerte Gyöngyösit s nem ösméri a XVII. századbeli európai költészet, a «romántos» irodalom általános irányát. Dolgozata azonban Aranyéhoz képest egy lépéssel tovább haladás, a mennyiben már rámutat Gyöngyösinek — általa ugyan igen mellesleg említett és mellékesnek tartott — mintaképeire, Ovidiusra. Rupp műve e nyomon aztán már értékest ad.

Rupp Kornél beérte csupán Ovidius hatásának megmutatásával; annak a körülménynek nem adja magyarázatát, miként követi a Virgilt és Tassot utánzó Zrínyinek, hogy úgy mondjuk «tárgyilagos» költészetét Gyöngyösi szertelen bőbeszédűsége és éktelen mythologizálása. Ennek Arany sem tudja magyarázatát adni s nem is lesz e változás se Ovidiusból, se Gyöngyösiből magából kimagyarázható.

Közép-Európában a XVII. század derekán a Ronsard-Malherbe-féle mythologizáló, bőbeszédű verselési irány divott, melyet Németországban Opitz Márton honosít meg, Részint Opitznak Magyarországon is elterjedt nagy híre, részint az osztrák befolyás útján átjön ez irány a magyar költészetbe s nem is lesz abból Csokonai haláláig kiirtható. A délmagyarországi Zrínyit az olasz költői nagyságokkal való szellemi érintkezése s ezek speciális befolyása megóvta e szertelenségektől, a felsőmagyarországi Gyöngyösi az importált német befolyásnak áldozatául mint első honosítja meg nálunk az új irányt. Ruppnak még ez oldalt kellett volna bemutatnia, hogy az írói hatásokról Gyöngyösit illetőleg teljesen beszámoljon.

Végül még egyet. Gyulai Párról azt írja egy áljegyű író a «Budap. Szemle» *ez évi májusi* füzetében, hogy ő a magyar irodalmat illetőleg többek között «Ovidius hatását kutatja Gyöngyösire» és Tassoét Zrínyire. Lelkiismeretesen átlapoz-

tuk Gyulai Pálnak ujdondász kora óta nyomtatásban megjelent összes dolgozatait, újabban megjelent, csupán papírvastagságban változott könyveit, «Bp. Szemlei» cikkeit minden képzelhető áljegyek alatt, de sehol sem találtunk egy sort sem, mely arra vallott volna, hogy Gyulai Ovidius vagy Tasso nyomán kutatott volna bármit, mire különben notorius philológiai készületlensége őt bajosan is jogositaná fel.

Mindössze annyit találtunk, hogy csak midőn a Philológiai Közlöny *ez évi áprilisi* füzetében az első lapon megpillantotta Rupp értekezését, juthatott eszébe, hogy egészen *májusig* kutasson Ovidiusban Gyöngyösire és Tassóban Zrínyire vonatkozólag. Midőn tehát magát félreismervén, azon hírt bocsátja saját lapjában világgá, hogy ő «*kutat*» (!) és plane *nem-magyar nyelvű auctorok* nyomán «*kutat*»: figyelmeztetjük őt Rupp Kornél jelen dolgozatára, továbbá Arany János akadémiai székfoglaló értekezésére («Zrínyi és Tasso») és Arany János «Hátrahagyott iratai» II. kötetére, melyekben mindazt, mit esetleg Ovidiusra és Gyöngyösire, illetőleg Tassora és Zrínyire vonatkozólag «*kutathatna*», megtalálja s így további «*kutatásait*» talán más, hasonlóan érdemes tárgyra irányíthatná.

V.

Listi László munkái. Életrajzzal bevezette Komáromy András. Harmadik kiadás. (Olcsó könyvtár, 289. sz.)

Listi László személyéről s életviszonyairól oly vélemények támadtak kétszáz év leforgása alatt, a melyek nagyon alkalmasok voltak a *Magyar Mars* írójának alakja körül lebegő sűrű homályt még titokzatosabbá tenni. A magyar irodalomtörténet sokáig nem volt tisztában származásával s még ma sincs tisztában jellemével, a melynek lélektani kulcsát tán sohasem sikerül megtalálni. Munkája, mely a *Szigeti veszedelem* korában és hatása alatt jelent meg, minden fogyatékosága mellett is figyelemre méltó s eddig, minden hibái mellett is, sokkal kevesebb méltánylatban részesült, mint megérdemelte volna. A szempont, melyből irodalomtörténetíróink e művet megítélték, kétség kívül épen nem történeti, inkább absolut æsthetikai. Csakhogy ha ezt a mértéket alkalmazzuk a magyar költészet XVI. és XVII. századbéli emlékeire: akkor maga a híres Gyöngyösi is sokkal kevesebb méltánylatra tarthat számot, mint a mennyivel eddig elhalmozták. Nem lehetetlen, hogy az irodalomtörténet-írók ítéletét többé-kevésbé módosította Listinek, mint embernek rend-